

РЕЗЮМЕТА
на научните публикации
на гл.ас. д-р Ирина Огнянова

1.Католическата църква и усташкият режим в Хърватия (1941-1945). Парадигма. София, 2014, 412 с.

Монографията “Католическата църква и усташкият режим в Хърватия (1941-1945)” е посветена на темата за отношенията между Католическата църква и усташкия режим в Независимата държава Хърватия /НДХ/ в годините на Втората световна война.

В предговора се прави подробен историографски преглед на проблема, като се разкрива неговият спорен и дискуссионен характер в хърватската и чуждестранната историческа литература. Една от основните задачи, която се поставя с това проучване, е да се представи един външен, по-обективен и безпристрастен поглед при разработването на църковно-държавните отношения в Хърватия през 1941-1945 г.

Във въведението в синтезиран вид са разкрити основните теоретични постулати на усташкия национализъм, което дава възможност в изложението да се разясни отношението на Католическата църква към неговите проявления /антисърбизъм, антисемитизъм, отношение към мюсюлманите, външнополитическа доктрина и т.н./.

В първа глава е осветлен въпросът за ролята и мястото на религиозния въпрос в теорията и практиката на усташкото движение, т.е. разгледани са както усташките програмни постановки, така и конкретната религиозна политика, които са пряко свързани с взаимодействието между държавните и църковните власти.

Основният акцент пада върху връзката на националната идея с католицизма в усташката програма, тъй като при хърватите религиозната им принадлежност е синоним на етническата или националната им идентичност. Силният религиозен елемент в хърватския краен национализъм е именно онази характерна "местна черта", която го отличава от западноевропейските му аналози – фашизъм и нацизъм. За усташите католицизмът не е просто религиозна доктрина, а антисърбизъм, антисемитизъм, антикомунизъм и средство за популяризиране на тяхната идеология сред масите. Те държат твърде много на Католическата църква заради националната роля, която тя играе в хърватската история, заради традиционната ѝ конфронтация с православието и комунизма и заради авторитета ѝ на силна и влиятелна институция в страната.

Усташкото движение никога не се превръща в католическо движение, а си поставя светски национални задачи. Атаката му не е срещу православието като цяло, а срещу Сръбската православна църква като символ на сръбизма. СПЦ е поставена извън закона и е подложена на ликвидиране в НДХ. Това, обаче, както и опитите за масово покатоличване, вместо да реши, изостря още повече „сръбския въпрос“ в страната и засилва ръста на четническото и партизанското движение.

Втора и трета глава на монографията са посветени на отношението на католическия клир към усташката власт. И тъй като то е твърде сложно и противоречиво, материалът е разделен на две части – във втора глава е показана подкрепата на духовенството на идеята за хърватската държавност и независимост, докато в трета глава е разкрита опозицията на църковните власти на крайнонационалистическата политика на усташите.

Във втора глава е подчертано, че Католическата църква акламира създаването на Независимата държава Хърватия през април 1941 г., тъй като това дава възможност на хърватите да се освободят от сръбската доминация в Югославия и да възстановят самостоятелното си развитие в сферата на западната, католическа цивилизация. Някои от духовниците са убедени националисти, които не само симпатизират на усташкото движение, но дори стават негови членове, идеолози, пропагандатори и т.н.

Католическото духовенство гледа на НХД като на самостоятелна хърватска държава, а на нейния политически връх - като на легитимни представители на властта, което е в духа на многовековната църковна традиция. Клирът и усташите споделят общи антилиберални и антикомунистически възгледи. През военните години в страната цари хаос и беззаконие, но епископатът публично не осъжда режима, защото алтернативата е - великосръбска или комунистическа диктатура. Усташкото движение не предприема действия против интересите на църквата и не засяга пряко правата и свободите ѝ. През 1941-1945 г. Католическата църква в Хърватия се оказва в привилегирована позиция и става един вид „държавна“ църква. При това удърът на усташите върху православието дава по-голям шанс на Католическата църква да засили своите позиции в региона. Затова клирът официално запазва неутралитет спрямо усташкия режим и открито не му се противопоставя. Това е „брак по сметка“ поради многото общи интереси, но именно това в края на войната „компрометираща“ църквата в Хърватия и я подлага на критики десетилетия наред.

В трета глава се доказва тезата, че отношенията църква-държава през 1941-1945 г. съвсем не са толкова идилични, колкото ги представя усташката, а по-късно и комунистическата пропаганда. Като авторитарен диктатор лидерът на усташката организация Анте Павелич се опитва да постави църквата под свой контрол и често пъти се намесва грубо в духовните дела в страната. Това отблъсква част от духовенството от неговата политика, въпреки че мнозина са „заразени” от ширещия се в страната национализъм. Затова и църквата не е единна в отношението си към усташкото управление. Докато някои представители на нисшия клир и млади духовници, особено от монашеските ордени от смесените региони, са сред най-отявлените поддръжници на усташката власт, то епископатът начело с архиепископ Алойзие Степинац е доста по-резервиран към нея. След като новите власти започват широка акция по преследване на сърби, евреи, цигани и хървати с различни от техните политически възгледи в страната, църковният клир вече видимо се дистанцира от тази политика, тъй като тя не е в съзвучие с християнските принципи и общоприетите норми в обществото. Липсата на политическа опозиция в НДХ, където политическите партии са забранени още през 1941 г., поставя Католическата църква в ролята на единствен опонент и коректив на властта.

При едно авторитарно управление, което осъществява безскрупулна разправа с всички опозиционни на режима сили, църквата предпочита да не влиза в открита конфронтация с властта, за да запази мястото и влиянието си в обществото и да може да се намесва в защита на преследваните етнически и религиозни групи в страната. В НДХ църквата и държавата са отделени една от друга, а и клирът е призван да се занимава с духовните, а не с политически въпроси. Затова и протестите на духовенството намират най-вече църковни форми – изразяват се на частни срещи, в меси и проповеди, в резолюции на епископски конференции и т.н. Въпреки резервите на мнозина църковни дейци към усташкия режим, те стоят твърдо на позицията за запазване на хърватската държавност. Мнозинството от тях не приемат диктаторските и германofilските залитания на усташите, но съществуването на хърватската държава си остава тяхна най-висша цел. Изправена пред избора – усташка или болшевишка диктатура, Католическата църква застава твърдо зад идеята за независима Хърватия.

Католическата църква е единствената официална институция, която не се примирява с чуждата (германска, италианска и унгарска) окупация на страната и отказва да направи промяна в епископската юрисдикция в Далмация и Междумурието,

както и да изтегли духовенството си от тези региони. Висшият клир отправя остра критика към властта веднага след като става ясно, че усташките лидери се съгласяват с анексията на Далмация. Духовниците са единствените в окупираните хърватски земи, които имат куража да протестират публично против жестокостите, извършвани от италианските власти срещу беззащитното местно население и срещу опитите за асимилацията му в периода до септември 1943 г.

По време на световния военен конфликт през 1941-1945 г. Католическата църква преследва национални цели и задачи и се държи национално отговорно. Нейният национализъм е по-умерен от усташкия и се радва на подкрепата на основната част от хърватското население. Докато формацията на Павелич възплъщава идеята на крайния хърватски национализъм и я налага с външна помощ по време на войната, то архиепископ Степинац оглавява умерената струя в него, която има много по-дълга история и традиции в хърватското общество, но за съжаление не играе решаваща роля в събитията по време на Втората световна война.

В четвърта глава на монографията са очертани сложните и противоречиви отношения между Ватикана и НДХ. Светият престол е твърде дипломатичен и внимателен в контактите си с усташката власт. От една страна, той изразява одобрение на основаването на НДХ, доколкото това е единствената католическа страна на Балканите във военния период, но същевременно е твърде резервиран към нейното външнополитическо обвързване със силите на Оста. При това Римската курия не признава промени, наложени във военни условия, и затова предпазливо изчаква края на войната.

Въпросът за признаването на НДХ от Светия престол се превръща в „ябълката на раздора“ между двете страни. Папата изпраща *апостолически легат* /без дипломатически статус/ в страната, което е само *де факто* признание. Въпреки че одобрява създаването на НДХ, Светият престол не я признава *де юре* през целия период на войната. Папският двор не храни особени симпатии към усташкия режим поради „нехристиянската“ политика, която той води спрямо редица малцинства в страната. Ватиканът се ангажира сериозно със защитата на преследваните сърби и евреи в Хърватия, изразява твърда опозиция срещу политиката на насилствено покатоличване и не одобрява откъсването на Далмация от Хърватия в полза на Италия. Така, споделяйки идеята за самостоятелна хърватска държава, Светият престол не обвързва тази идея с управляващата националистическа формация в страната през 1941-1945 г.

2. Croatian Nationalism and the Breakup of Yugoslavia. - *Etudes Balkaniques*, 2005, br.1, c.3-24.

В студията се разглежда въпросът за хърватския национализъм от края на 80-те и началото на 90-те години на XX век, чийто бум е и една от причините за разпадането на комунистическа Югославия. Наднационалната идеология на югославизма не успява да измести нито хърватския, нито сръбския национализъм и сблъсъкът между тях довежда до колапса на федерацията.

Словения първа и безпроблемно напуска Югославия, но с Хърватия въпросът е по-сложен, тъй като тя има 12% сръбско малцинство. Хърватската демократична общност на Туджман, която идва на власт след първите свободни избори през 1990 г., е представител на крайния национализъм – тя вече иска не просто независимост, а новата хърватска държава да обхваща всички хърватски етнически територии, включително и части от Босна и Херцеговина. Пропагандираният от нея национализъм е етнически, при който местните сърби се изключват от хърватската политическа нация и са подложени на дискриминация. В отговор на отцепването им и създаването на „Република Крайна“, на 25 юни 1991 г. Хърватия обявява своята независимост. С навлизането на сръбски доброволци от Сърбия и намесата на югоармията, гражданската война се разгаря на междудържавно ниво между Сърбия и Хърватия. Сърбите завземат една трета от територията на Република Хърватия. С военните операции „Светкавица“ /в Западна Славония/ и „Буря“ /в Крайна/ през лятото на 1995 г. хърватската армия възстановява контрола си върху окупираните територии, но 150 - 200 000 сърби ги напускат.

Хърватската и сръбската национални програми се сблъскват и на територията на Босна и Херцеговина и там се разгаря продължителен и кръвопролитен военен конфликт /1992 - 1995 г./. И сърбите, и хърватите създават свои квази държави, които веднага търсят присъединяване към държавата-майка. Туджман и Милошевич обаче се споразумяват за подялба на региона и в него започват етнически чистки. Краят на войната официално се слага с Дейтънския мир през есента на 1995 г.

3. Връзките на усташката организация и ВМРО в края на 20-те и началото на 30-те години на XX век – В: *Българи и хървати в Югоизточна Европа VII-XXI в. София, 2006, с.219-256.*

В студията се проследява възникването на усташкото движение като крайнонационалистическо движение за свобода, независимост и обединение на хърватския народ след налагането на кралската диктатура в Югославия през 1929 г. и подкрепата, което то получава от Вътрешната македонска революционна организация на базата на общия им антиюгославизъм.

В разработката подробно се разглежда подготовката, организацията и провеждането на посещението на лидера на усташкото движение Анте Павелич в София през април 1929 г., когато се подписва декларация за съвместна борба с Македонския национален комитет за разрушаване на Югославия и извоюване независимостта на Хърватия и Македония /т.нар. „Софийска декларация“/.

От този момент насетне усташката организация се изгражда по подобие на македонската - копира не само стратегията, но и тактиката ѝ на борба. В италианските и унгарските лагери македонските дейци помагат в създаването на усташките ядра с кадри и с опита си. Кулминация в единдействието на двете революционни организации е извършването на атентата срещу крал Александър в Марсилия през октомври 1934 г.

След този терористичен акт, осъден от международната общност, дейността на усташите в Италия, Унгария и Германия е силно ограничена, а след Деветнадесетомайския преврат в България ВМРО е разтурена. Добрите връзки между двете революционни организации от края на 20-те и началото на 30-те години обаче залягат в основата на съюзническите отношения между Независимата държава Хърватия и България по време на Втората световна война, когато те са в един и същи военен лагер – този на Оста.

4. Католическата църква в Хърватия в политиката на югославския комунистически режим (1945-1953). – В: *Studia Balcanica* 26. Изследвания в памет на Апостолос Христукудис. София, Институт по балканистика при БАН, 2007, с. 165-190.

В студията се разглежда програмата на ЮКП по националния въпрос и използването на комунистическия интернационализъм като отрицание на местния национализъм, който разяжда политическия живот на страната през междвоенния и военния период. Хърватският национален проблем обаче не е решен в следвоенна Югославия – нито хърватите са доволни от силно централизираната по съветски модел федерация, нито са решени вътрешните хърватско-сръбски противоречия. Сърбите са

най-многобройни в ЮКП и са силно представени в Хърватската комунистическа партия и в хърватското правителство. Така национализмът на хърватите има ясно изразен антисръбски оттенък и след 1945 г.

В студията се отделя място и на религиозната политика на комунистическия режим. Атеизмът е основен постулат на новата партийна идеология, а и връзката на национализма с религията е силна в страната. Следва се политика на секуларизация, която цели да намали до минимум ролята на църквата в обществения живот – да я изтласка от политическата и икономическата сфера и да я сведе само до институция, която се занимава с духовните въпроси в страната.

През 1945-1953 г. болшевишкият дух в ЮКП диктува крайно напрегнатите отношения между църквата и държавата в Хърватия. В студията се посочват и причините за неприкритата война с Католическата църква – идеологически /църквата отрича атеизма на новия комунистически режим/, политически /тя е основен политически противник в Хърватия, с голямо влияние и авторитет в страната/, национални /църквата е експонент на хърватския национализъм, несъвместим с югославизма/ и международни /подчинена е на Ватикана/. Така Католическата църква се оказва основен антикомунистически и национален символ в следвоенна Хърватия.

За да ѝ нанесат съкрушителен удар, комунистите прибегват до използването на съдебната система. Първите монтирани сталинистки процеси за „военни престъпления” и за сътрудничество с „фашисткия” усташки режим срещу духовенството започват от лятото на 1945 г. Тяхна кулминация е процесът срещу Загребския архиепископ Степинац през есента на 1946 г. и продължават с пълна сила до 1948 г., а спорадично - и до началото на 50-те години на ХХ век.

5. The Religious Policy in the Independent State of Croatia (1941-1945). – *Etudes Balkaniques*, 2008, br.3, c.81-119.

В студията се подчертава, че религиозната политика на усташите е пряко отражение на националната политика, която те водят в Независимата държава Хърватия. Католицизмът в НДХ става държавна религия и заема важно място в усташката идеология и пропаганда, защото се възприема като идентичен с хърватския национализъм. Като враг на православието, като национална, силна и влиятелна институция в хърватските земи, както и поради връзките ѝ с Ватикана, Католическата

църква е желан съюзник за усташите, който може да придаде легитимност на властта им. Същевременно в студията се разкрива, че отношенията църква-държава съвсем не са толкова идилични, колкото ги представят усташките, а по-късно и комунистическите автори. И ако усташите търсят подкрепата на духовниците с националистически възгледи, то те преследват онези, които им опонират, някои дори изпращат по лагери и затвори. Отношенията им с архиепископ Алойзие Степинац са крайно обтегнати, тъй като той единствен се осмелява открито да критикува крайнонационалистическата им политика в страната.

Нуждата от съдействието на мюсюлманите /особено в Босна и Херцеговина/ издига исляма до ранг на официално призната религия в страната. Политиката на толериране на мюсюлманската общност наистина има частичен успех, но усташите нямат намерение нито да й дадат културно-просветна автономия в Босна и Херцеговина, нито равни права с хърватите в страната. Протестантството също е подкрепяно от държавата, заради наличието на немско малцинство в нея.

Съвършено различна обаче е правителствената политика по отношение на православието, защото на територията на НДХ то преимуществено се изповядва от местните /пречански/ сърби. Дейността на Сръбската православна църква се забранява в страната, духовенството ѝ се преследва, разрушават се черквите и манастирите ѝ и т.н. Другият удар, който се нанася на православието, е опитът да се намали броя на привържаниците му в страната чрез политиката на насилсвено покатоличване. Това обаче само нагнетява напрежението в страната. Затова през пролетта на 1942 г. се прави опит за умиротворяването ѝ чрез основаването на Хърватска православна църква, която да откъсне сърбите от влиянието на Сръбската православна църква и да ги превърне в лоялни граждани на НДХ.

Усташите водят политика и против юдаизма, тъй като тя е в синхрон с антисемитската им програма, която се налага под влияние на немските им „съюзници”. Синагогите в страната са разрушавани, някои евреи са покръствани, а мнозинството са пращани по концлагери и са ликвидирани.

6. Католическата църква и усташкият национализъм в Независимата хърватска държава /1941-1945/. – В: Държава, общество и култура на българи и хървати VII-XXI век. Материали от конференция, проведена в София, 5–9 юни 2008. София, 2009, с.351-394.

В студията се разкрива, че поради етнорелигиозната идентификация в хърватските земи, католицизмът и Католическата църква стават символ на хърватизма. Затова те заемат съществено място в идеологическата система на усташите както преди, така и по време на Втората световна война.

Идвайки на власт, крайните хърватски националисти претворяват идейните си постановки в религиозна политика, която се изразява в толериране на католицизма и исляма /последният - поради нуждата от създаване на хърватско-мюсюлмански съюз/ и преследване на православието и юдаизма, изповядвани от сърби и евреи.

В студията се доказва, че още през май 1941 г. с предаването на Далмация на Италия, усташите си навличат гнева на ръководните църковни дейци и това поставя началото на по-нататъшното опозиционно поведение на църквата. Разбира се, сред духовенството няма единомислие по отношение политиката на усташката власт и сред него се срещат както защитници, така и отявлени противници на режима. Ръководството на църквата начело с архиепископ Степинац издига гласа си в защита на преследваните малцинства в страната /сърби, евреи и цигани/. Религиозната политика на властите, особено поругаването на религиозни храмове и насилственото покатоличване, среща сериозния отпор на епископата. Още по-неприемлива е усташката политика на геноцид, и то над огромни групи от населението на НДХ.

Католическата църква се изявава като национално отговорна институция в Хърватия през военния период, която се обявява както против италианската и унгарската анексия на територии с чисто хърватско население, така и против германския терор в размирните региони на страната /особено Босна/. При нарастването на опасността от четническото и партизанското движение и при очертаването на краха на силите на Оста, ръководството на Католическата църква остава твърдо на позицията за съхраняването на хърватската държавност и независимост до самия край на войната.

7. Religion and Church in the Ustasha Ideology /1941-1945/. - *Croatica Christiana /Croatia/, god. 33, 2009, br. 64, pp.157-190.*

Студията третира проблема за мястото на религията и църквата в усташката идеологическа система, който е недостатъчно проучен в съвременната историография. Между католицизма и хърватския национализъм съществува силна историческа връзка, която е особено изразена в крайните му форми. Национализмът и католицизмът са не само две основни, но и много тясно свързани идеи в усташката идеологическа система.

Именно силният религиозен елемент е сред отличителните черти на хърватския краен национализъм от западните му светски тоталитарни аналози – фашизъм и нацизъм.

В своята идеология усташите отреджат важно място на Католическата църква. Те разбират, че като влиятелна институция в едно твърде религиозно общество с преобладаващо селско население, тя би им донесла популярност и би била техен съюзник в похода им против православието. И наистина мнозина духовници са разочаровани от антикатолическата политика, която се води в междувоенна Югославия и приветстват създаването на самостоятелната и независима хърватска държава, в която католицизмът се разпространява свободно и дори се превръща в толерирана държавна религия.

Съществено място в усташката идеология е отделено на православието, тъй като антисърбизмът е сред основните ѝ характеристики. Затова, слагайки знак за равенство между сръбската национална и религиозна идентичност, усташите насочват удара на държавната си машина срещу Сръбската православна църква. Но те нямат нищо против останалите православни групи в страната, както и против мюсюлманите, което показва, че тяхната борба не е „религиозна”, а национална. Водейки под немски натиск антисемитска война, усташите заклеймяват евреите като „предатели на Христос”. Протестантството пък е толерирано, само защото се изповядва от част от немското малцинство в НДХ. Реверанси се правят и към исляма, поради прагматичната нужда от хърватско-мюсюлмански съюз.

8. Bulgarian Society and the Jewry in the Interwar Period (Overview). - *Etudes Balkaniques*, 2010, br.4, pp.68-95.

В студията се повдига един твърде слабо проучен в българската /а и в чуждата/ историография проблем, като този за положението на еврейското малцинство в България в междувоенния период и правителствената политика спрямо него.

Още след Освобождението, и особено след Първата световна война, евреите имат възможност за религиозна, политическа и икономическа еманципация и са добре интегрирани в българското общество. България спазва не само Търновската конституция, но и всички международни актове, които гарантират равни права на гражданите, независимо от религиозната или етническата им принадлежност.

За българите националният въпрос е основен, но той касае не малцинствата, живеещи вътре в страната, а българските общности, намиращи се извън границите ѝ.

Политиците са ангажирано основно с „македонския въпрос“ и доколкото евреите са готови да участват в националното обединение на страната, те са разглеждани като част от нацията. Евреите са твърде малобройна група /едва 50 000 души/ и не са непропорционално представени в социално-икономическия и политическия живот на страната. Те участват в българските политически партии и организации и ако създават свои ционистки групи, то те пропагандират създаване на еврейска държава в Палестина, с което не заплашват българските национални интереси, а и не напускат масово страната чак до края на Втората световна война.

В студията се отбелязва, че България не е лишена от известен антисемитизъм в междувоенния период. През 20-те години той е присъщ за някои профашистки групи и организации и се засилва под немско влияние особено през следващото десетилетие. В България, обаче, няма голямо и силно фашистко движение или партия, а фашизмът и нацизмът никога не идват на власт. Така че антисемитската идеология няма условия за разпространение в българското общество в междувоенния период.

9. Евреите в националната и религиозната политика на военновременния режим в Хърватия 1941-1945. – Балканистичен форум /Благоевград/, 2011, кн.1, с.233-255.

В студията се аргументира тезата, че в междувоенния период в хърватските земи не съществува „еврейски въпрос“, а антисемитизмът прониква в усташката идеология през 30-те години на XX в. под нацистко влияние. След създаването на новата хърватска държава усташите не пропускат случай да демонстрират лоялност към немските си съюзници /особено като контрабаланс на италианския натиск/ и вземат активно участие в провеждания от тях Холокост на своя територия. Те предпочитат да „жертват“ незначителното еврейско малцинство в страната /30 - 40 000 души/, което не играе съществено роля в нейния икономически, политически и културен живот, в името на спечелване доверието на нацистките управляващи кръгове. Под тяхно влияние евреите са квалифицирани като „неарийци“ и са преследвани като расово непълноценни хора в Хърватия.

В студията са разграничени и трите групи мерки, които се прилагат срещу евреите в НДХ: отстраняване от политическия и обществения живот, икономическо ограбване и физическа елиминация /геноцид/. Под директен немски контрол през 1941-1943 г. те масово са изпращани в концлагери в НДХ, Германия или Полша, където са

ликвидирани към 80-90% от всички евреи, живеещи в страната, а синагогите са унищожавани.

Заключението в студията е, че тъй като антисемитизмът е идеологически заимстван отвън и не произтича от историческото развитие на хърватите, то той не играе съществена роля в идеологията и политиката на усташкия режим. Хърватските националисти са ангажирани с решаването на сръбския и мюсюлманския въпрос в страната, а на еврейския и циганския проблем са принудени да обърнат внимание под външно влияние и натиск.

10. „Компенсаторното десетилетие”- Хърватия след Туджман (2000-2012 г.) - В: Балканите през първото десетилетие на 21. век. Сборник статии. /Съставители Александър Костов и Екатерина Никова/. София, Парадигма, 2012, с.403-430.

В студията се разглеждат събитията от първото десетилетие на XXI век от историята на съвременната хърватска държава – от смъртта на Туджман до присъединяването на страната към Европейския съюз /2000-2013 г./. През този период Хърватия трябва да се справи с последиците от „ерата Туджман” /с авторитаризма и национализма/, т.е. да компенсира забавянето си от 90-те години на XX в. по пътя на демократизацията и евроинтеграцията. След 2000 г. тя слага край на подкрепата си за хърватите в Босна и Херцеговина, започва зачитане на малцинствените права на сърбите, както и сътрудничество с трибунала в Хага. Десетилетието е белязано от управлението на Хърватската демократична общност, но тя вече е реформирана дясноцентристка и проевропейска партия.

В студията се проследява и икономическото развитие на Хърватия, която бързо преодолява срива от военните години и успява да постигне завидна за региона инфраструктура /над 1300 км първокачествени нови магистрала/ и добре развита туристическа индустрия. За съжаление обаче, това става за сметка на огромен външен дълг, след като страната е засегната от световната икономическа криза през 2009 г.

Хърватия чувствително закъснява в процеса на евроинтеграцията. След международната изолация от 90-те години на XX в., едва след 2000 г. на членството ѝ в ЕС и НАТО вече се гледа като на приоритет във външната ѝ политика. Тя изпълнява всички необходими условия – сътрудничество със съда в Хага, регионално сътрудничество /включително със Сърбия и Босна-Херцеговина/ и подобрени вътрешнонационални отношения в страната /особено със сръбското малцинство/. Хърватия подава молба за членство в ЕС през 2003 г. На следващата година

Европейската комисия я кани официално да започне преговори, но те се протакат, докато хърватите не предадат на международния съд в Хага издирвания за военни престъпления ген. Анте Готовина и докато не решат териториалните си спорове със Словения. Преговорите продължават до юни 2011 г., когато в Брюксел се решава Република Хърватия да стане официално член на съюза през лятото на 2013 г. През януари 2012 г. в страната се провежда референдум за присъединяването, на който хърватите отговарят позитивно и на 1 юли 2013 г. Хърватия става 28-ия член на ЕС.

11. The Jewish Issue in Bulgaria between the Two World Wars. Research Report for the Balkan International Affairs Programme, LSE, London - <http://www.lse.ac.uk/IDEAS/people/bios/OgnyanovaIrina.aspx>

В студията проблемът за еврейското малцинство в България в периода между двете световни войни е разгледан в по-широка регионална и европейска рамка. Целта е да се докаже, че позицията на българската общественост да окаже съпротива срещу нацисткия натиск за депортацията на българските евреи по време на Втората световна война не е изненадваща и неочаквана, а е резултат от една дълга историческа традиция на мирно съвместно съществуване между евреи и българи в българските земи.

България остава настрана от антисемитската вълна, която залива междувоенна Европа. Нейният национален въпрос е „външен” и касае българското население останало извън границата ѝ в съседни държави. Евреите не създават проблеми на властта, нямат сепаратистки аспирации и не засягат българските национални интереси. Затова и политиката към тях не е дискриминационна. Те се радват на всички права и свободи, прокламирани от Търновската конституция.

Поради това през 20-те и 30-те години на XX век антисемитизмът в България е твърде слаб - има го само сред крайната десница и сред някои от националистическите групи и организации в страната. Това е привнесена отвън идея, главно в края на 30-те години, когато трябва да се привлече германското внимание към решаването на българския национален въпрос. В страната няма организирани антиеврейски погроми, а по-скоро отделни спорадични акции. Антисемитизмът не се толерира от мнозинството от населението и от политическия елит в България. Той може да се разглежда като явление, породено от тактическия съюз с нацистка Германия по време на Втората световна война и е отговор на немското влияние и натиск в страната.

12. Противдействието на Католическата църква на комунистическия натиск в Хърватия в първите следвоенни години /1945-1947/. – В: *Hrvati i bugare kroz stoljeća. Povijest, kultura, umjetnost i jezik. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Đakovu, 23.-24. rujna 2010. Zagreb, 2013, pp.377-414.*

В студията се посочва, че както по време на Втората световна война, така и непосредствено след нея Католическата църква в Хърватия е в опозиция на властта. Но докато в НХД църквата не е атакувана директно, а в отделни случаи дори е толерирана от властите, ситуацията в комунистическа Хърватия коренно се променя. За първи път тя трябва да оцелее в атеистична идеологическа среда и преживява един от най-тежките периоди в своята история.

В началото съпротивата на църквата е умерена, тъй като ръководството ѝ не желае да провокира открит конфликт с властта. В студията се отчита, че позицията на духовенството след 1945 г. не е единна /както и по време на войната/. Повечето негови представители не приемат новия режим, но има и такива, които симпатизират на комунистите и се борят на тяхна страна още по време на войната.

Но ако през военния период клирът одобрява самия факт на съществуването на Независимата хърватска държава, то сега той не приема нито новата федеративна единица (Югославия), нито комунизма като идеология и обществена система. Докато в НДХ властта е в ръцете на хърватите, то сега начело на държавата застават комунисти, рекрутирани в мнозинството си от местните сърби. Католическата църква поддържа идеята за национална независимост или поне за хърватска автономия в рамките на Югославската федерация или конфедерация. Затова борбата на клира след 1945 г. има и национални измерения – протестът е най-вече срещу антинационалната политика на новия режим – отказът от самостоятелност и независимост на хърватските комунисти, които се подчиняват сляпо на диктата на ЮКП. Така Католическата църква отново се превръща в символ на хърватския национализъм. Затова и ударът срещу нея е толкова сериозен. Обтегнатите отношения между духовенството и комунистическата власт намират кулминация в съдебния процес срещу архиепископ Степинац през есента на 1946 г.

13. Jewry Related Discourse in Bulgaria Between the First and the Second World Wars - *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 2013, vol.45, pp.95-127.*

В студията е обърнато специално внимание на „еврейския въпрос“ в България през междувоенния период, тъй като тук е ключът към разбирането на едно от най-

значимите събития в българската история от XX в., а именно - спасението на голяма част от българските евреи в годините на Холокоста.

В студията се проследява надиганият антисемитизъм в Европа след Първата световна война, и особено след идването на Хитлер на власт, за да се подчертаят отликите с България. Целта е се докаже, че за разлика от Централна и Източна Европа, където национализмът достига крайни форми и една от жертвите му става еврейското малцинство, в България няма религиозен, расов, етнически или политически антисемитизъм. Ако българският политически елит има притеснения, то е от турското мюсюлманско население в страната и е зает с решаване на „македонския”, а не „еврейския” въпрос.

Малцинствената политика в България в периода между двете световни войни е либерална и толерантна, а и еврейското малцинство е поддатливо на интеграция в българската общност. То приема българската култура и език и се различава от останалото население само по религия. При това евреите са едва 0,8% от населението на страната и не провокират омраза на социално-икономическа база.

Под влияние на модерните за времето идеологии на фашизма и националсоциализма, в България се създават крайнонационалистически групи и формирования, но те са маргинални в общественения живот на страната и инцидентните антиеврейски погроми, които организират, не са държавна политика. Това дава основание да се заключи, че антисемитизмът е слаб в българския политически и обществен живот в междувоенния период, което изиграва съществена роля за спасението на огромна част от българските евреи по време на Втората световна война.

14. Националната идея в идеологията и дейността на Хърватската селска партия и Българския земеделски народен съюз в края на 19 и началото на 20 век. – В: *Българи и хървати през вековете, т.2. София, 2003, с.198-211.*

В статията се подчертава огромното значение на национализма за развитието на балканските народи, които в края на XIX и началото на XX в. или още нямат свои национални държави /хърватският случай/, или още не са разрешили въпроса за националното си обединение /българският случай/. Затова селските партии в двете страни - Хърватската селска партия и Българският земеделски народен съюз /както и останалите политически партии и организации/ вземат отношение към националния въпрос.

В статията се прави опит за сравнителен анализ на появата и развитието на националната програма на БЗНС и ХСП в периода до Балканските войни.

На първо място, в разработката са посочени различията между двете селски партии. Докато БЗНС се създава във вече освободена България и затова издига лозунга за обединение на българските етнически територии, останали извън нея, то ХСП се появява в условията на чуждестранна зависимост и се бори за обединение на всички етнически хърватски територии в рамките на триалистично или федеративно преустроената Австро-Унгария. Докато за ХСП националният въпрос е от първостепенна важност, за БЗНС този въпрос не стои така остро и партията е ангажирана повече с аграрната си програма.

На второ място, в статията са разгледани сходствата в националните програми на двете селски партии – наличието на интегралната /обединителната/ и федеративната идея /за създаване на южнославянска или балканска федерация/. И двете селски партии са за поетапното и мирно решаване на националния въпрос и представляват умерената струя в балканския национализъм от този период.

15. Croatian Nationalism in Communist Yugoslavia. – *Etudes Balkaniques*, 2004, br.4, с.3-18.

Обект на изследване в статията е хърватският национализъм от края на Втората световна война до идването на Милошевич на власт през 1987 г.

Сърбо-хърватските противоречия от времето на Втората световна война не изчезват през комунистическия период. Хърватите не са доволни от създаването на федеративна Югославия, където отново им се налага да живеят със сърбите в обща държава, а и последните са мнозинство не само в общата Югославската комунистическа партия, но и в местната ѝ хърватска структура.

В статията се посочват четирите фази, през които комунистическият лидер Йосип Б. Тито се опитва да реши националния въпрос в страната, търсейки политическата формула на успеха.

През първата фаза /1945-1948 г./ по съветския модел Югославия е силно централизирана федерация. Нанася се сериозен удар срещу двете основни опозиционни сили в Хърватия – усташите и Католическата църква. На всеки израз на хърватския национализъм /който има и антикомунистически характер/ се слага етикета „усташки” и на тази база е преследван и ликвидиран.

Втората фаза започва от 1948 г., когато се прави опит за децентрализация и се дава по-голяма власт на отделните републики. Но тъй като те са етнически базирани в Югославия, това подхранва локалния национализъм. Създават се местни политически елити, които по-късно ще играят голяма роля при разпадането на федерацията.

Третият етап започва от средата на 60-те години и е съпътстван с нова вълна от либерализация. Формата на управление става конфедеративна, което в Хърватия води до политическо и национално Възраждане. Ръководството на Хърватската комунистическа партия симпатизира на „Хърватската пролет“ от 1971 г. и издига искането за повече автономия с елементи на сувернитет, което е най-силният израз на хърватския национализъм в рамките на комунистическа Югославия.

Следва обаче вълна на репресии срещу хърватите. Това, макар да води до затихване, не ликвидира хърватските национални стремежи. Напротив, вече се чуват гласове за отделяне и за независимост, както сред ръководството на Католическата църква, така и сред създадените нелегални сепаратистки групи, а извън страната – и сред емигрантските националистически организации.

16. Croatia Nationalism and the Breakup of Yugoslavia. - In: Sandu Frunză, Nicu Gavriluță, Michael S. Jones (eds.). *Challenges of Multiculturalism in Central and Eastern Europe Cluj. ProvoPress, 2005, pp.165-173.*

Националните противоречия в Югославия след Втората световна война не изчезват, а се подтискат с политически средства. При това Тито позволява във всяка република да съществува местна комунистическа партия и се създава национален партиен елит. Национализмът вече е „контролиран“ от партията и е твърде умерен – изразява се чрез спортни, културни, професионални и други организации.

Именно ръководството на Хърватската комунистическа партия оглавява „Хърватската пролет“ от 1971 г., когато се иска мирно реформиране на социалистическата система чрез въвеждане на пазарна икономика, по-голяма автономия и повече демокрация в страната. Срещу хърватите следва „наказателна операция“, което обаче води до засилване на желанието им за независимост и на нелегалната и екстремна струя в хърватския национализъм.

След рухването на комунизма в Европа и падането на ЮКП от власт в Югославия национализмът запълва очерталата се идеологическа празнина. Той се раздухва от политическите лидери в региона, които го използват като оръжие в борбата

си за власт в края на 80-те и началото на 90-те години. Външните фактори, като САЩ и Европейската общност, също играят известна роля в дезинтеграцията на Югославия, но основната роля се пада на местните политически елити.

Най-важният фактор при разпада на федерацията е острият сърбо-хърватски конфликт. Това е не просто етнически или религиозен конфликт, а идеологически и политически сблъсък. За хърватите антикомунизмът и борбата за независимост вървят ръка за ръка. Хърватия обаче има и сложен национален въпрос - 12% сръбско население. Провокирано от националистическата политика на президента Туджман, то търси подкрепата на Милошевич и сърбо-хърватската война /1991-1992 г./ става факт. В случая хърватският национализъм се явява фактор за постигане на пълна национална независимост и за интегриране на етническите хърватски територии в отделна национална държава, което пък води до разрастване на войната към региона на Босна и Херцеговина /1992-1995 г./.

17. The Catholic Church and the Ustasha Nationalism in Croatia during the Second World War. – *Sprawy Narodowosciowe (Poland)*, v.33, 2008, pp.7-26.

В статията е разкрита националната роля на католицизма и на Католическата църква при хърватите както в кралска Югославия, така и в Независимата държава Хърватия. Показано е как от преследвана, католицизмът се превръща в свободно изповядвана официална религия в страната. В същото време усташите насочват удара си срещу Сръбската православна църква, но водени не от религиозен фанатизъм, а от разбирането, че това е национална институция на сърбите в НДХ. Това обаче не разрешава сръбския въпрос в страната, а напротив – изостря го още повече. Едва през пролетта на 1942 г. се прави опит за успокояване на ситуацията със създаването на Хърватска православна църква в НДХ, но този опит е вече закъснял и не носи очаквания резултат.

Реакцията на католическия клир на религиозната политика в НДХ не е еднозначна. След 10 април 1941 г. в новата хърватска държава мнозина патриотично настроени духовници засилват създадените още в междувоенния период връзки с усташката организация. Те са доволни от свободното изповядване на католицизма в НДХ, от правата и привилегиите, на които се радва Католическата църква, от разширяване на паството ѝ в хода на насилствените покатоличвания и т.н.

Същевременно обаче висшият клир застава на позициите на християнския морал и защитавайки основните човешки права, се обявява против преследванията в страната на етнически или расов признак /главно срещу сърби и евреи/. Епископатът не одобрява външнополитическото обвързване на страната и окупацията ѝ от „приятелските” германски и италиански военни сили, изказва се и твърдо против анексията на Далмация, за което търси съдействието и на Ватикана.

18. Проблемът за връзката между Католическата църква и национализма в Хърватия /1941-1953 г./ в историческата литература. – *Минало*, 2010, бр.4, с.48-60.

В статията се прави кратък обзорен преглед на литературата по темата за връзката между Католическата църква и хърватския национализъм по времето на двата тоталитарни режима – усташкия и комунистическия в периода 1941-1953 г.

Дълго време в хърватската и чуждестранната историография преобладава мнението, че усташите са "фашисти" или "клерофашисти" и че Католическата църква ги е подкрепяла в националната и религиозната им политика. Тази теза обслужва интересите на ЮКП - да дискредитира църквата и да разклати позициите ѝ в обществото в полза на атеизма.

Промяната на политическата ситуация в Югославия през 70-те и 80-те години на ХХ в. води до първи по-задълбочени проучвания върху усташката организация, както и до първите позитивни оценки за ролята на Католическата църква в хърватската история. След настъпването на политическите промени в Хърватия през 1990 г. историците вече имат възможността по-безпристрастно да изследват историята на НДХ и на комунистически режим и отношенията им с Католическата църква.

В статията се застъпва становището, че едва в края на ХХ и началото на ХХІ в., благодарение на обогатяването на изворовата база, историците имат възможност да разкрият обективно ролята на Католическата църква като силен национален фактор в периода 1941-1953 г. Тя е в опозиция и на двата тоталитарни режима по време и след Втората световна война и е последователен защитник на хърватските национални интереси.

19. Хърватия на прага на Европейския съюз. – *Дипломация. Дипломатически институт, МВнР*, 2013, бр.10, с.43-47.

Статията е посветена на присъединяването на Хърватия към Европейския съюз. За разлика от Словения, която става негов член още през 2004 г., Хърватия изостава драматично през 90-те години на XX в., обладана от силен национализъм, враждебен на самата идея за обединена Европа.

Кардиналната промяна във външната политика на страната се случва след падането от власт на ръководената от президента Туджман Хърватска демократична общност през 2000 г. Три години по-късно, след като страната подава молба за членство в Евросъюза, това се превръща в основен приоритет във външната ѝ политика. През 2004 г. Хърватия получава статут на кандидат-член, а самите преговори започват на следващата година. Страната обаче има нерешени гранични въпроси със Словения и Италия, а и съюзът е разтърсван от вътрешни проблеми. Затова ЕС забавя процеса на преговорите и поставя по-решително условието Загреб да сътрудничи на трибунала в Хага.

Присъединителният договор на Република Хърватия към ЕС се подписва през декември 2011 г. и в него няма предпазни клаузи. По искане на хърватите договорът се подлага на референдум в страната. Политическият елит на Хърватия подкрепя евроинтеграцията, но населението не е твърде ентузиазно. И въпреки това, две-трети от гласувалите са за еврочленството, което премахва всякакви пречки пред евроинтеграцията на страната. След три мониторингови доклада /последният от които е от март 2013 г./ ЕС заключава, че Хърватия е готова за присъединяване на 1 юли, което и се случва на уречената дата.